

Agnieszka Becla, Stanisław Czaja

Upadek idei rozwoju zrównoważonego i trwałego?!

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 47/2, 29-39

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Agnieszka Becla*

Stanisław Czaja**

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

UPADEK IDEI ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO I TRWAŁEGO?!

Streszczenie

Wszystkie idee przeżywają różne okresy w swoim rozwoju. Podobnie jest w przypadku *sustainable development*. Autorzy przedstawili źródła, powstanie i etapy rozwoju tej idei. Zaprezentowali również możliwe konsekwencje znaczenia *sustainable development*. W szczególności szukali odpowiedzi na pytanie, czy i dlaczego obserwujemy zanik tej idei. Analiza ma charakter globalny, ze szczególnym uwzględnieniem Polski.

Słowa kluczowe: *sustainable development*, implementacja strategii rozwoju zrównoważonego i trwałego

Wstęp

Idea rozwoju zrównoważonego i trwałego (*sustainable development*) należy do ciekawszych i ważniejszych pomysłów, które pojawiły się w drugiej połowie XX stulecia. Pomimo relatywnie krótkiego okresu istnienia koncepcja ta przeżyła wiele róż-

* Adres e-mail: agabecla@wp.pl.

** Adres e-mail: stanislawczaja57@gmail.com.

nych okresów – od delikatnego nią zainteresowania, poprzez niezwykłą fascynację i liczne próby implementacji, aż po zmęczenie czy wręcz rezygnację.

Celem poniższego opracowania jest prezentacja idei *sustainable development* i jej ewolucji, a także zjawisk, które wpływają na rozwój oraz przyszłość opartych na niej strategii rozwoju społeczno-gospodarczego. W ramach prowadzonych badań postawiono następującą hipotezę do weryfikacji – czy we współczesnym świecie (druga dekada XXI w.) obserwuje się powolny upadek idei rozwoju zrównoważonego i trwałego? Należy w tym momencie zauważyć, że sam stan „upadku idei” nie będzie opisany i sprawdzony za pomocą wskaźników ilościowych (zapewne byłyby użyteczne), ale są one obecne w tle zrealizowanego badania. Autorzy przeanalizowali wybrane czynniki (przejawy) procesu powolnego upadku tej idei.

Badania opierają się na analizie megatrendów i zjawisk (lub rozciągniętych w czasie procesów) wpływających na zakres i sposoby realizacji strategii rozwoju zrównoważonego i trwałego, które znaleźć można w literaturze krajowej i międzynarodowej. Ma zatem charakter *desktop research*. Wykorzystano również doświadczenia autorów innych badań, zrealizowanych na poziomie mikroekonomicznym (np. w formie sprawdzenia lokalnych strategii rozwoju społeczno-gospodarczego z punktu widzenia rozwoju zrównoważonego i trwałego). Całość opiera się na własnym modelu porządkującym płaszczyzny istnienia i ewolucji idei *sustainable development*.

1. Powstanie i rozwój idei *sustainable development*

Przeglądając i analizując liczne teorie rozwoju (wzrostu) społeczno-gospodarczego, znaleźć można trzy różniące się między sobą podejścia:

- a) maltuzjańskie (neomaltuzjańskie), którego celem jest wskazywanie przyszłych zagrożeń oraz ostrzeganie przed nimi; do tego typu ujęć zaliczyć można *Granice wzrostu*, czyli I Raport dla Klubu Rzymskiego;
- b) deskrypcyjno-pozytywistyczne, skupiające się na badaniu oraz prezentacji rzeczywistych procesów rozwoju społeczno-gospodarczego, bez formułowania aksjologicznych ocen, zaleceń czy rekomendacji; takie koncepcje są obecne u współczesnych neoinstytucjonalistów czy w pokeynesowskich i neoklasykcznych teoriach wzrostu gospodarczego;

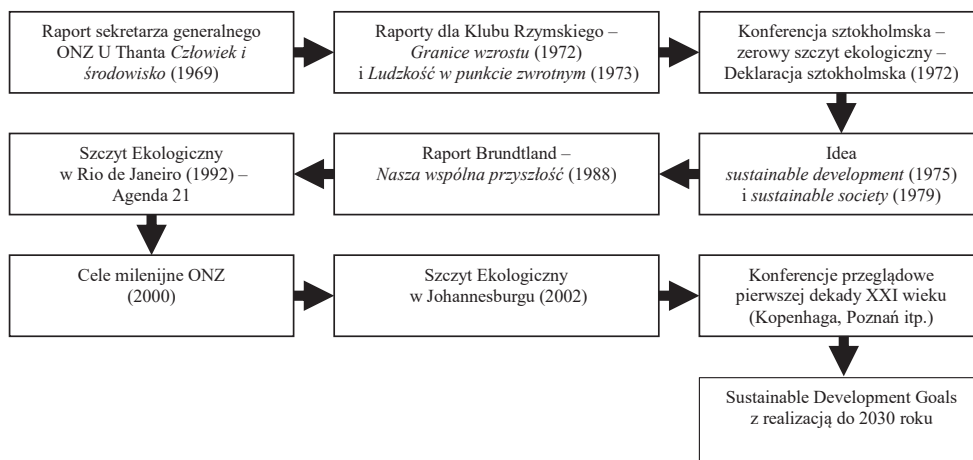
- c) normatywne, zawierające nie tylko wyniki analiz, ale również oceny i zalecenia, o różnym zakresie i charakterze; do takich ujęć zaliczyć można teorię *sustainable development*.

Idea *sustainable development* ma w niektórych elementach dość odległą historycznie genezę, ale w całościowej koncepcji pojawiła się dopiero w latach siedemdziesiątych XX stulecia (schemat 1). Bez wątplenia źródeł jej inspiracji można szukać wśród uczestników konferencji z 1972 roku, która odbyła się w Sztokholmie, w Raporcie Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta z 1969 roku oraz w działalności Klubu Rzymskiego, a zwłaszcza w II Raporcie *Ludzkość w punkcie zwrotnym* (Mesarović, Pestel, 1977). Początkowo eksponowano potrzebę uwzględniania antropopresji i ekologizacji działalności człowieka, dlatego popularne było, zwłaszcza w polskiej literaturze, pojęcie ekorozwoju. Dopiero później, przy okazji badań w ramach zespołu Brundtland (Światowa Komisja ds. Środowiska i Rozwoju, 1987) dostrzeżono i podkreślono rolę ładów – ekonomicznego, społecznego, ekologicznego oraz przestrzennego, a następnie prawno-instytucjonalnego, odpowiednich relacji pomiędzy różnymi formami kapitałów – ludzkim, rzeczowo-finansowym, przyrodniczym, informacyjnym czy społecznym, a szerzej mówiąc, wyeksponowano znaczenie ogólnej ekologizacji aktywności ludzkiej i racjonalizacji korzystania z zasobów czy usług środowiska przyrodniczego.

Raport, przygotowany i opublikowany w 1987 roku, utrwalił określoną, chociaż jeszcze niedostatecznie precyzyjną koncepcję *sustainable development*. Potwierdzona ona została na Pierwszym Ziemskim Szczycie Ekologicznym w 1992 roku w Rio de Janeiro, a zwłaszcza w Deklaracji z Rio w Sprawie Środowiska i Rozwoju oraz Agendzie 21 (United Nations, 1992). Kolejne lata przyniosły przede wszystkim dyskusje nad:

- a) właściwym rozumieniem rozwoju zrównoważonego i trwałego na bazie idei *sustainable development*;
- b) poprawnymi sposobami implementacji w postaci opartych na nim strategii.

Znacznie mniej uwagi poświęcano natomiast upowszechnianiu i utrwalaniu idei rozwoju zrównoważonego i trwałego w świadomości ludzi. Jak pokazały doświadczenia, był to poważny błąd.

Schemat 1. Drogi rozwoju idei *sustainable development*

Źródło: Becla, Czaja, Poskrobko (2014), s. 45.

Jak już wcześniej zauważono, w przypadku rozwoju zrównoważonego i trwałego, podobnie do innych długofalowych idei, obserwuje się dość naturalne zmiany w poziomie zainteresowania nimi. Jak zauważyli Borys i Czaja: „Ponad czterdziestoletnie badania i implementacje koncepcji rozwoju zrównoważonego będącej najczęstszym polskim odpowiednikiem kategorii *sustainable development* (SD) można podzielić umownie na pięć zasadniczych etapów.

1. Etap pierwszy – inspiracji – obejmuje narodziny idei i próby jej pierwszej identyfikacji na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku.
2. Etap drugi – dojrzewania – to intensywne prace nad nadaniem treści koncepcji *sustainable development*, oparte na badaniu związków człowiek i gospodarka a środowisko przyrodnicze, zakończone w okresie przygotowania raportu «Our Common Future».
3. Etap trzeci – fascynacji – obejmuje gwałtowną intensyfikację zainteresowania zrównoważonym rozwojem w okresie poprzedzającym Szczyt Ziemi w Rio de Janeiro (1992).
4. W etapie czwartym – implementacji – po 1992 roku, podjęto liczne prace nad wdrażaniem idei zrównoważonego rozwoju w praktykę życia społecznego i gospodarczego. Etap ten nie ma daty końcowej, ponieważ implementa-

cja koncepcji zrównoważonego rozwoju, mimo «wzbogacenia» tego procesu wieloma wątpliwościami i sugestiami rodzi pytanie, czy nie należy już tej koncepcji «odwołać» z praktyki i teorii.

5. Ostatni, piąty etap – wątpliwości – to czas przyjęcia Milenijnych Celów Rozwoju (rok 2000) i przygotowań do Drugiego Ziemskiego Szczytu Ekologicznego w Johannesburgu (rok 2002) oraz lata następne, kiedy narodziły się pierwsze i kolejne wątpliwości co do możliwości i konsekwencji strategii zrównoważonego rozwoju oraz nastąpił ogólny spadek zainteresowania społecznego samą ideą *sustainable development* (Borys, Czaja, 2009, s. 51–52).

Spadek zainteresowania określoną ideą nie jest zaskakujący, chociaż może wzbudzać refleksję – dlaczego wystąpił? Tym bardziej że rozwój zrównoważony i trwały miał być podstawą długofalowych zmian cywilizacyjnych.

2. Upowszechnianie i nadzieje związane z ideą *sustainable development*

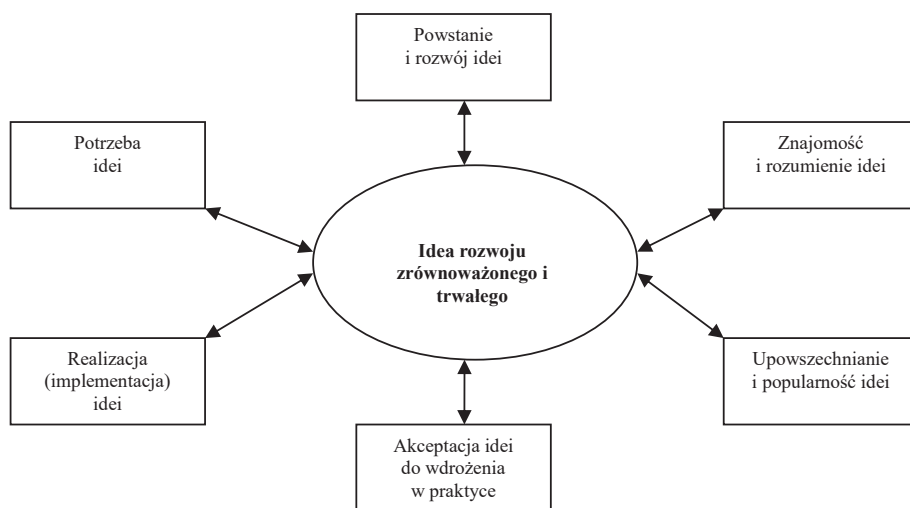
Jak pokazały badania naukowe i rozważania filozoficzne oraz doświadczenia praktyki społeczno-gospodarczej, idea rozwoju zrównoważonego i trwałego jest istotna na kilku płaszczyznach (schemat 2).

Pierwszą płaszczyzną jest powstanie i rozwój idei rozwoju zrównoważonego i trwałego. Podejście to powstało jako wypadkowa wcześniejszych pomysłów, które pojawiły się w wielowiekowych rozważaniach nad antropocentryzmem i relacjami człowiek–przyroda oraz pod wpływem rosnącej antropopresji na środowisko przyrodnicze, która systematycznie wzmacnia się od czasów rewolucji przemysłowej.

Druga płaszczyzna to znajomość i rozumienie tej idei. Jej złożoność oraz relatywnie krótki okres badań nad nią powoduje, że nie można uznać, że znajomość, jak i przede wszystkim poprawne rozumienie rozwoju zrównoważonego i trwałego, na poziomie indywidualnym oraz społecznym, są zrozumiałe. Potwierdzają to toczące się nadal dyskusje w tym zakresie.

Trzecia płaszczyzna łączy się z zakresem i metodami upowszechniania rozwoju zrównoważonego i trwałego oraz popularnością tej idei w różnych kręgach i grupach społecznych. Oba te aspekty są efektem działania wielu czynników, realizacji określonych działań czy szerzej polityk (np. polityki edukacyjnej czy ekologicznej).

Schemat 2. Aspekty znaczenia idei rozwoju zrównoważonego i trwałego

Źródło: opracowanie własne.

Czwarta płaszczyzna wiąże się z akceptacją idei rozwoju zrównoważonego i trwałego w praktyce społeczno-gospodarczej. Inaczej mówiąc, oznacza to uznanie samej idei jako możliwej do implementacji, w różnych aspektach – prawno-instytucjonalnym, technologicznym, przyrodniczym, społecznym czy gospodarczym. Jednocześnie uznaje się fakt, że rozwój zrównoważony i trwały może i powinien zostać podstawą strategii przemian społeczno-ekonomicznych, a szerzej cywilizacyjnych.

Płaszczyzna piąta jest bezpośrednią implementacją (wdrażaniem) rozwoju zrównoważonego i trwałego. Obejmuje ona konstruowanie i przyjmowanie do realizacji strategii takiego rozwoju przez jednostki, poprzez podmioty gospodarujące i struktury lokalno-regionalne, aż po poziom krajowy, międzynarodowy czy wręcz globalny.

Ostatnia wyróżniona płaszczyzna łączy się z zapotrzebowaniem na taką ideę. Potrzeba ta jest rozumiana zarówno w wymiarze jednostkowym, poszczególnego człowieka – mikro, jak i społecznym, grup ludzkich – makro.

Wszystkie powyższe płaszczyzny wymagają odpowiedniego formowania (tworzenia), bieżącego kształtowania oraz podtrzymywania, aby idea rozwoju zrównoważonego i trwałego była pożądanym „rdzeniem” przemian cywilizacyjnych w XXI

stuleciu. Jeżeli potraktujemy rozwój zrównoważony i trwały dynamicznie, co jest podejściem poprawnym, wszystkie działania tworzące powyższe płaszczyzny muszą mieć dodatkowo charakter systematyczny i ciągły lub quasi-ciągły.

3. Płaszczyzny zaniku idei *sustainable development*

Warto w tym momencie zastanowić się nad przyczynami zmniejszenia się zainteresowania ideą rozwoju zrównoważonego i trwałego oraz różnymi formami jej wdrażania w praktyce gospodarczej i społecznej. Naszym zdaniem można wyodrębnić kilka ważnych zjawisk w tym zakresie, takich jak¹:

- a) brak poprawnego, dogłębnego rozumienia tej idei, nawet wśród zajmujących się nią specjalistów;
- b) niedostateczne przenikanie idei rozwoju zrównoważonego i trwałego do świadomości ludzi;
- c) dychotomia pomiędzy deklaracjami a rzeczywistymi zachowaniami ludzi, bardzo charakterystyczna na przykład dla społeczeństwa polskiego;
- d) niedostateczna i mało zrozumiała ekspozycja korzyści, zwłaszcza jednostkowych, z realizacji strategii rozwoju zrównoważonego i trwałego w relacji do innych sfer życia społeczno-gospodarczego;
- e) brak skutecznych programów edukacji i wychowania dzieci oraz młodzieży, a także osób dorosłych w duchu idei rozwoju zrównoważonego i trwałego²;
- f) niewłaściwa prezentacja idei rozwoju zrównoważonego i trwałego w mass mediach, polegająca na jej upolitycznieniu i/lub upraszczaniu czy czasami wręcz ideologizacji;
- g) brak dostatecznie silnych bodźców ekonomicznych oraz pozaekonomicznych wzmocnienia zainteresowania problematyką rozwoju zrównoważonego i trwałego;

¹ Wszystkie wyróżnione poniżej zjawiska posiadają bogatą literaturę i wynikają z realizowanych na świecie oraz w Polsce badań. Nie zostały one przywołane ze względów edytorskich i redakcyjnych (ograniczona objętość opracowania).

² Przykładem może być brak zainteresowania problematyką rozwoju zrównoważonego i trwałego wśród studentów uczelni ekonomicznych, na przykład w porównaniu z zagadnieniami spekulacji giełdowych, aukcji czy gier ekonomicznych.

h) nierozwiązane problemy społeczne (nierówności społeczne, praca dzieci, społeczne niewolnictwo, problemy zdrowotne) i ekonomiczne (nierówności dochodowe) w wielu regionach świata.

Nie udało się wypracować jakiegokolwiek powszechnej postawy ludzkiej utrzymywanej w duchu swoistego *homo oecologicus*. Zainteresowanie problematyką ekologiczną w Polsce coraz wyraźniej ogranicza się do tych zagadnień, które:

- a) mogą ograniczyć potencjalne represje prawne i ekonomiczne związane z brakiem przestrzegania obowiązujących regulacji prawnych, czyli zwyczajnym lękiem przed karami;
- b) dają możliwość pozyskania nadzwyczajnych korzyści, na przykład w postaci dotacji, wsparcia logistycznego czy korzystnego *public relations*;
- c) są wymuszane zachowaniami i wymaganiami interesariuszy działających podmiotów gospodarczych;
- d) są wymagane przez potencjalnych donatorów jako warunek wyjściowy ubiegania się o środki finansowe, jak ma to miejsce w przypadku unijnych środków z funduszy strukturalnych dla samorządów terytorialnych.

Znacznie rzadziej jest to efekt presji społecznej, konfliktów czy świadomych wpływów organizacji pozarządowych. Te ostatnie dość często ograniczają swoją działalność do statutowego minimum lub wręcz do przedsięwzięć pozorowanych. Przeszkodą wzrostu aktywności proekologicznej są również destrukcyjne działania administracji rządowej czy samorządowej oraz aktywność kręgów kościelnych nie w duchu ekologii franciszkańskiej, lecz Księgi Rodzaju. Powszechne eksponowanie antropocentryzmu nie sprzyja wzrostowi popularności i znaczenia idei rozwoju zrównoważonego i trwałego. Nie opiera się ono bowiem na równowadze łańdów.

4. Przyszłość *sustainable development* – zagrożenia i możliwości

Analizując rolę idei rozwoju zrównoważonego i trwałego we współczesnym (druga dekada XXI w.) społeczeństwie i gospodarce, dostrzec można wiele zjawisk, które potwierdzają spadek zainteresowania tą koncepcją. Przykładami mogą być:

- a) nieporównywalnie większe wydatki na zbrojenia niż na rozwiązywanie problemów środowiskowych czy innych wyzwań określonych w Milenijnych Celach Rozwoju (Czaja, 2016, s. 115–125);

- b) brak dostatecznego poziomu rozwiązania problemów społecznych i ekonomicznych;
- c) brak elementów idei *sustainable development* w strategiach rozwoju społeczno-gospodarczego, od lokalnych poczynając;
- d) brak dostatecznie skutecznej i szerokiej współpracy w zakresie międzynarodowej ochrony środowiska;
- e) upadek edukacji ekologicznej na wszystkich szczeblach procesu dydaktyczno-wychowawczego;
- f) brak dostatecznych działań w zakresie kształtowania świadomości ekologicznej oraz towarzyszących jej postaw życiowych ludzi;
- g) eksponowanie przede wszystkim ekonomiczno-finansowych aspektów realizacji przedsięwzięć proekologicznych;
- h) wyraźna dominacja bieżących, krótkotrwałych czy wręcz jednorazowych korzyści nad korzyściami długookresowymi – ujemne *agio* dla waloryzacji czasowej poszczególnych korzyści, zwłaszcza ekologicznych.

Obserwując powyższe zjawiska i procesy, można uznać, że postawiona w badaniu hipoteza została pozytywnie zweryfikowana – obserwujemy powolny upadek idei rozwoju zrównoważonego i trwałego. Świat nie jest homogeniczny, co oznacza odmienne w tym zakresie tendencje. Kraje wysoko zaawansowane cywilizacyjnie (pod względem społecznym, gospodarczym czy prawnym) wprowadziły wiele rozwiązań wynikających z idei *sustainable development* i stały się one częścią składową ich wewnętrznych systemów. W krajach najbardziej zapóźnionych idea rozwoju zrównoważonego i trwałego nigdy nie zyskała odpowiedniego znaczenia – z różnych powodów: od ekonomiczno-finansowych, poprzez społeczne, aż po kulturowe. I nie ma szans zmiany tej sytuacji bez ingerencji zewnętrznej. Najbardziej zaskakują kraje o średnim poziomie zaawansowania cywilizacyjnego, takie jak Polska. Mają one dostateczny potencjał, aby skutecznie wdrażać ideę i strategię rozwoju zrównoważonego i trwałego, ale nie wszystkie uwarunkowania istniejące wewnątrz nich pozwalają na skuteczną i pełną ich implementację.

Podsumowanie

Zmiana sytuacji idei rozwoju zrównoważonego i trwałego wymaga podjęcia wielu trudnych i długofalowych działań, między innymi takich jak:

- a) stworzenie i skuteczne wdrożenie powszechnej strategii edukacji oraz wychowania na rzecz rozwoju zrównoważonego i trwałego;
- b) upowszechnianie i popularyzacja pożądanych postaw prośrodowiskowych w mass mediach;
- c) konsekwentna egzekucja prawa ekologicznego i rozszerzenie odpowiedzialności karno-finansowej oraz politycznej dla osób decyzyjnych degradujących swoimi działaniami lub zaniechaniami stan środowiska przyrodniczego, a także pogarszających regulacje prawno-instytucjonalne w tym zakresie;
- d) silniejsze podporządkowanie działań krajowych regulacjom unijnym i międzynarodowym;
- e) silniejsze społeczne napiętnowanie postaw i zachowań antyśrodowiskowych pogłębiających antropopresję.

Rekomendacje końcowe są potwierdzeniem wystąpienia poważnych, długookresowych przyczyn upadku znaczenia idei rozwoju zrównoważonego i trwałego we współczesnej gospodarce i społeczeństwie. Brak odpowiednich programów naprawczych oraz wzmacniających ideę rozwoju zrównoważonego i trwałego oznaczać będzie w najbliższej przyszłości nie tylko postępujący upadek *sustainable development*, ale również systematyczne likwidowanie istniejących już rozwiązań prośrodowiskowych.

Pozytywne doświadczenia niewielkiej grupy rozwiniętych państw w zakresie realizacji strategii *sustainable development* są tylko potwierdzeniem spostrzeżenia, że nie da się skutecznie implementować idei rozwoju zrównoważonego i trwałego bez rozwiązania całego wachlarza problemów społecznych i gospodarczych.

Literatura

- Becla, A., Czaja, S., Poskrobko, T. (2014). *Międzynarodowa ochrona środowiska*. Wrocław: Wyd. UE we Wrocławiu.
- Borys, T., Czaja, S. (2009). Badania nad zrównoważonym rozwojem w polskich ośrodkach naukowych. W: D. Kiełczewski (red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju* (s. 51–74). Białystok: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku.

- Czaja, S. (2016). Czynniki niedostatecznej realizacji Milenijnych Celów Rozwoju – analiza globalna. *Rozwój trwały i zrównoważony. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 452, 115–125.
- Mesarović, M., Pestel, E. (1977). *Ludzkość w punkcie zwrotnym. Drugi Raport dla Klubu Rzymskiego*. Warszawa: PWE.
- Światowa Komisja ds. Środowiska i Rozwoju (1987). *Nasza wspólna przyszłość (Our Common Future)*. New York.
- Tyburski, W. (red.) (2011). *Zasady kształtowania podstaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*. Toruń: Wyd. UMK w Toruniu.
- United Nations (1992). *United Nations Conference on Environment and Development*. New York.

IS THE FALL OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT IDEA?!

Abstract

All ideas survive various periods in their development. It is in the case of Sustainable Development similarly. Authors introduced sources, rise and the stages of the development of this idea. They also showed the aspects of the meaning of the Sustainable Development. In the special way, they looked for answers on the question – or and why we observe the atrophy of this idea. The investigations have the global character, with the specification of Poland.

Translated by Stanislaw Czaja

Keywords: Sustainable Development, the implementation of the Sustainable Development strategy

JEL Code: Q01